

Бабкіна О.В.,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Метою даної статті є розгляд проблем методології політичних досліджень, які є досить складними для молодих науковців, і в той же час опанування якими може слугувати запорукою успішного наукового дослідження. Методологія є відповіддю на питання про шлях, інструментарій наукового пошуку, без знання якої дослідження приречене на типові помилки, яких припускаються магістри, аспіранти та навіть досвідчені у науці люди.

Пізнання і відбиття всього різноманіття та складнощів політики, політико-правових явищ, політичних інститутів та процесів базується на методології як складній системі принципів, методів, процедур, операцій та засобів політичного аналізу. В останні десятиріччя помітне прагнення певного синтезу різних підходів до інтерпретації методології і розуміння концептуальної єдності ряду її компонентів.

Методологія – це вчення про використання методологічних принципів, методів для дослідження певних явищ. Поряд з аналізом політичного знання, безпосереднього аналізу пізнання політичної дійсності (гносеологічний аспект) методологія політичної науки має поширюватись на онтологічну проблематику, пов'язану з уявленням про політичну дійсність, які виходять вже за межі політичної науки, потребують для пояснення методів інших наук, наприклад філософії, історії, соціології, юридичної науки тощо. Головне завдання методології політичної науки – забезпечення теоретичної і практичної діяльності певною програмою політичної дійсності.

Методологія аналізу політичної реальності сприяє теоретичному синтезу і аналізу необхідних знань, що дозволяє перетворити певну суму політологічних знань з простого чи лише емпірично осмисленого набору розрізнених фактів політичного життя у єдину органічну систему політичних знань [7, с.355].

Важливим методологічним питанням сучасної політичної науки є поєднання наукового інструментарію з ціннісним контекстом, тому розробляючи політичні технології, вона повинна враховувати вищі цілі і цінності, які не можна реалізувати в практиці у вигляді чергового „світлого майбутнього”. Технологічні рецепти політологів мають бути обережними.

Поряд з цими методологічними проблемами нової сучасної політології, існує проблема підвищення методологічного значення нашої науки при розробці теоретичних питань, наукових категорій, коли великого значення набуває **міждисциплінарний підхід**, який сприяє посиленню процесів інтеграції і кооперації гуманітарних наук. Діяльність „людини-політичної” потребує не тільки політичного, а й соціологічного, економічного, правового аналізу, внаслідок чого політологія все частіше ініціює міждисциплінарне співробітництво, що робить можливість становлення в Україні наукового співтовариства.

Водночас значна увага при становленні політології приділяється новим для нас галузям знання – порівняльній політології, геополітиці, прикладній політології тощо. Порівняльна політологія, наука, в якій на основі порівняльного аналізу, аналізуються політичні процеси і інститути, дозволяє виробити широкий політологічний підхід, подолати одномірність, або, навпаки, надмірну вестернізацію в розумінні соціально-політичних явищ, сприяти становленню нової культури спілкування, співробітництва, діалогу [1].

Важливою методологічною умовою сучасного політичного аналізу є розуміння амбівалентного єства феноменів політики, яке передбачає, що його вивчення здійснюватиметься не шляхом вибору якоїсь однієї зі сторін протиріч, які неодмінно виявляє в них дослідник, а через однакове визнання їх обох, розуміння того, що тільки разом вони складають сутнісну цілісність. Це означає не заклики до нерозбірливого еkleктизму, а до вміння бачити, як, яким чином, за яких обставин предмет дослідження може мати різноманітні і навіть протилежні модуси його пояснення. Так, відповідно до принципу методологічного плюралізму пропонується теза про те, що сутність політики як суспільного явища полягає не у самому тільки протиборстві за здобуття панівної позиції, державної влади, а ще й у здійсненні всезагальних завдань – збереження функціональної цілісності, стабільності і порядку у суспільстві. Як вважає Т.Парсонс, політичні процеси підпорядковані цінностям цілого суспільства. Численні історичні дані підтверджують це тлумачення.

Ідеологія методологічного плюралізму означає ще й визнання того, що жодна з теоретичних конструкцій, методологічних схем, концептуальних шкіл не може вичерпно описати й пояснити явища політики; цілісне уявлення про них може скласти лише сукупність, множина визначень і підходів. Пізнаючи політику, спираючись на якусь окрему засадничу концепцію, використовуючи її як методологічне підґрунтя, належить підготувати себе до отримання тільки фрагментарного знання про неї, цілком придатного для практичного використання зараз, але без претензій на його всеосяжність і цілковиту вичерпність. „Зазіхання на винятковість, - зазначав Карл Ясперс, - це вираження фанатизму, зверхності, самоомани, яка перш за все виявляє себе ... у догматичній філософії й у так званих наукових світоглядах, може бути подолане саме розумінням того, що Бог являв себе в історії у різні способи й що до Нього веде безліч шляхів. За допомоги світової історії Бог немов би застерігає від зазіхань на винятковість”.

Політологія, як і будь-яка наука, має *загальні і специфічні методи дослідження*, прийоми, підходи, потрібні для здобуття істинних і обґрунтованих наукових знань. Функціональні проблеми політичного життя не можна дослідити й розв'язати без узагальненого філософського розуміння. Сучасна політологія використовує різні *філософські підходи*, широко застосовує нормативно-онтологічний і емпірико-аналітичний підходи до аналізу політичних явищ. Політика оголошується „сферою вибору, а не необхідності”, тобто описом поведінки людей і управління ними. Поряд із цим застосовуються психологічні та інституційні підходи. На Заході значно поширений *біхевіористський метод*, пов'язаний із вивченням політичної поведінки особи і соціальних груп, перевіркою цих досліджень досвідом. Відбувається переорієнтація політології з позиції юридичного формалізму на позиції функціонального аналізу політичних процесів, виявлення механізму політичної влади, ступеня її ефективності.

Важливим засобом у методологічному арсеналі політології є *діалектичний метод*, встановлені ним закономірності й принципи пізнання та перетворення дійсності. Діалектика виходить з необхідності визнання впливу економічної сфери на політичну. Для подолання вульгарно-методологічного підходу треба враховувати, що економіка зумовлює політичні процеси лише в кінцевому підсумку й тільки в головних істотних моментах. На їх зміст і функціонування великий вплив справляють різні соціальні фактори: історія, мораль, культури, співвідношення класових і соціальних сил тощо. Політика, в свою чергу, є активним і цілісним компонентом, що впливає на всі процеси суспільного розвитку. Політологія виходить із цих методологічних положень при вивченні динамізму й стабільності політичних процесів і явищ [4, с.19].

Для пізнання політичних явищ застосовуються *закони і принципи діалектики*. Політичні явища розглядаються в єдності і боротьбі протилежностей, у постійному розвитку та оновленні, у співвідношенні реформ і революцій. Історичне тлумачення політичних явищ дає змогу зрозуміти логіку їх розвитку, змін і перетворень.

Істотне значення має методологічне дослідження суперечностей у політичному житті як джерела й рушійної сили політичних процесів. Через взаємодію суперечливих політичних

факторів реалізуються закони політичного життя. При цьому важливо враховувати, що йому властиві різні суперечності: між суб'єктами політичного життя, класами, націями, соціальними групами, особами. Це найбільш істотні суперечності. Вони визначають характер і спрямованість політичних процесів, структуру політичної системи, організацію та функціонування політичної влади. Значний вплив на конкретні форми, процеси політичного життя мають суперечності між різними елементами політичної системи, її інституційною і нормативною підсистемами, між політичною практикою і політичними нормами, політичними інститутами і політичною культурою та свідомістю. Розмежування основних і похідних суперечностей сприяє з'ясуванню тенденцій політичного розвитку та процесів, з яких воно складається. Досліджуючи політичні суперечності, конфлікти, важливо виявляти їх джерело, структуру, спрямованість, шляхи розв'язання.

У вивченні політичних процесів застосовуються такі основні методологічні принципи: *об'єктивність, історизм, соціальний підхід*. *Принцип об'єктивності* означає вивчення об'єктивних закономірностей, якими визначаються процеси політичного розвитку. Кожне явище розглядається як багатогранне й суперечливе. При цьому визначається вся система факторів позитивних і негативних. Об'єктивність політичних знань передбачає, що процес їх здобуття відповідає реальній дійсності, незалежним від людини законам пізнання. Об'єктивність наукових висновків базується на доказовості наукових фактів.

Принцип історизму передбачає розгляд фактів і політичних явищ у конкретно-історичній обстановці, у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням розстановки та політичної орієнтації соціальних, національних груп, верств, громадських організацій. Оцінюючи політичні системи, важливо враховувати генезис, зміст їх компонентів, еволюцію і тенденції розвитку.

Принцип соціального підходу нерозривно пов'язаний з об'єктивністю в дослідженні складних політичних процесів. Застосовується для подолання вульгарного соціологізму, міфологізації політичної реальності, протиставлення загальнолюдських, національних і класових ідеалів та цінностей. Соціальний підхід має особливо важливе значення, коли оцінюють програми, реальну політичну діяльність партій, лідерів, їх роль у політичному розвитку суспільства. При цьому враховується характер соціальних і класових інтересів, співвідношення соціально-класових сил у політичній боротьбі. Соціальний аналіз дає змогу зіставити класові інтереси із загальнолюдськими, дати оцінку впливу класових сил і партій на розвиток політичних інтересів, їх відповідність інтересам народу й світового співтовариства в цілому.

Істотне значення для дослідження політичних явищ має проблема *взаємозв'язку емпіричного і теоретичного*. Політична практика тісно пов'язана з політичною наукою, бо є джерелом політичного пізнання, його рушійною силою і критерієм істинності наукових положень. Вона дає науці фактичний матеріал, який підлягає теоретичному узагальненню. Кінцевою метою політичної науки є не тільки здобуття знань, а їхнє практичне застосування і вплив на політичні процеси в ім'я суспільства. Політична діяльність зумовлюється не тільки волею, інтуїцією, нагромадженим досвідом, а й широким науковим осмисленням проблем політичного буття. На відміну від інших видів соціальної діяльності вона має глибоко усвідомлений характер. Політична наука не відокремлює матеріальну, практичну і духовно-теоретичну діяльність, вона розкриває їх нерозривну єдність.

Політичні відносини, як уже зазначалось, реалізуються і втілюються у конкретній політичній діяльності людей. Тому вивчення політичного життя в динаміці (в рамках *діяльнісного підходу*) дає змогу з'ясувати цілі, способи, засоби, результати і якості основних елементів політичної діяльності. При цьому важливе методологічне значення має положення про суб'єктивність мети і об'єктивність її змісту, передбачення можливих побічних наслідків політичної діяльності. Практичний підхід орієнтує дослідника не тільки на вивчення змісту політичних процесів, а й на особистісні, соціально-психологічні, моральні компоненти політичного буття. Це ключ до пізнання діалектики волі й влади, свободи й рівності, пошуку шляху розв'язання суперечностей між інтегруючою функцією політики і розвитком активної

людської діяльності, свободи вибору. В умовах побудови нової України, розвитку демократизації суспільства це має особливе значення для подолання тенденцій, що протистоять цим процесам. Діяльнісний підхід у дослідженні соціального життя в останні роки поширився у соціально-філософській і частково політичній науці. Але політологія поки що його мало використовує, хоча й має справу з найдинамічнішою сферою суспільного життя. Необхідність широкого застосування діяльнісного підходу в політології у сучасних умовах очевидна.

В політологічних дослідженнях істотне значення мають *системний підхід* і *структурно-функціональний аналіз*. Змістом *системного* підходу є філософські уявлення про цілісність об'єктивного світу, співвідношення цілого і частин, взаємодію системи із середовищем, загальні закономірності функціонування і розвитку систем, про структурованість кожного системного об'єкта, активний характер діяльності суб'єктів соціально-політичних систем. У ході системного аналізу визначаються елементи досліджуваних явищ (політичні інститути і норми, структурні підрозділи держави тощо), специфіка їх змісту та функціонального призначення. На цій основі встановлюються системні зв'язки між елементами, які виражають властиві об'єкту якості єдності й цілісності. Так, при аналізі політичної системи визначають різні функціональні зв'язки, координацію, взаємодію, субординацію між її елементами. При цьому політичні явища розглядаються як складні, відособлені феномени, що мають свій склад і структуру, виконують певні функції в загальній системі [5, с.21-22].

Системний підхід виступає істотним моментом діалектичного методу пізнання. Він дає змогу глибше пізнати суть політичних явищ, повніше розкрити і усвідомити роль та функції компонентів системи. Важливого методологічного значення набувають характеристики системи як органічної сукупності елементів, а не їх простої суми. Усвідомлення інтегральних зв'язків у системах взаємозалежностей її компонентів сприяє розумінню тенденцій політичного розвитку, динамізму політичних процесів, націлює на виділення основної ланки в нескінченному ланцюзі політичних явищ. Означений підхід у дослідженнях політичного життя відіграє особливу роль, якщо враховувати дію, зіткнення і протиборства інтересів протилежних соціальних сил, коли здається, що в його учасників немає нічого спільного. Системний підхід дає змогу розкрити основу, системну якість, завдяки яким усю суперечливу різноманітність політичних сил, можна зрозуміти як єдине ціле. Особливо важливо це для осмислення політики і політичного життя, складної політичної системи, якій властиві певні загальні системні якості. Це сприяє розвитку політичних категорій, що мають загально цивілізаційне значення, а виявляються у різних історичних умовах. Методологічна роль системного підходу значно зростає, коли він поєднується з принципом історичного аналізу явищ і виступає як системний історичний підхід.

У деяких працях західних політологів, що ґрунтуються на системному підході є істотний методологічний недолік. Суспільні системи розглядаються як статичні, якісно незмінні системи з інтегративними якостями. Дж. Тернет зазначає, що в таких теоріях йдеться про суспільство, у якому немає історичного розвитку. Таке зображення суспільства є утопією, бо виявляється, що в ньому навряд чи можуть виявлятися такі поширені явища як відхилення, конфлікти і зміни. Уникнути подібної методологічної помилки дає змогу принцип історизму, без якого немислимий науковий аналіз суспільних явищ.

Розуміння динамічності політичного життя, бачення не тільки механізму функціонування, а й механізму розвитку, не лише нинішнього стану компонентів і структури системи, а й попереднього та тенденцій майбутнього передбачає виділення певних типів політичного життя, політичних систем, що виникають у процесі історичного розвитку людського суспільства. Надзвичайно важливе значення має й питання наукових *типологій*. У політології виділяють різні критерії, здебільшого пов'язані із принципом організації та способами здійснення політичної влади. Підкреслюється, що основу для виділення різних типів політичного життя, політичних систем треба шукати не у самих внутрішніх факторах, а

в тих із них, які і зумовлюють характер економічних відносин і організації політичної влади. Такою основою є соціальна структура, а в кінцевому підсумку характер економічних відносин суспільства. Даний підхід дає змогу пізнати не лише закономірності і особливості розвитку різних типів політичного життя і політичних систем, а й глибше розглянути їх історичний взаємозв'язок, і навпаки, за формальною відмінністю розкрити сутнісну подібність політичних систем.

Важливого значення набуває питання про можливість і правомірність застосування *порівняльного методу* в політології. Як показує історичний досвід, монопольне панування одного погляду, одного підходу ніколи не стимулювало розвиток науки, а, навпаки, майже завжди вироджувалося у догматичне спрощенство і поверховість. Нині у політології намітився інший підхід до політичного життя Заходу. Поступово формується об'єктивне ставлення до нього, а це дає змогу бачити не тільки негативне, а й корисне в організації та функціонуванні різних політичних систем.

Порівняльний аналіз сприяє усвідомленню проблем цілісного взаємозв'язаного і суперечливого світу, орієнтує на пошук не лише відмінностей, а й спільних рис. Він застосовується до таких функцій політичних систем різних суспільств, як збереження стабільності і цілісності, мобілізація і розподіл ресурсів, розв'язання конфліктів, захист державної незалежності, задоволення сподівань і вимог громадян. Це не означає, що немає відмінностей між ними. Політичній історії відомо чимало загальноцивілізаційних політичних цінностей: правова держава, розподіл влад, змагальність виборів, конституційний нагляд, плюралізм думок, права і свободи громадян, їх рівний доступ до влади та інше. Проведення докорінних реформ в Україні, орієнтованих на втілення ідеалів свободи, гуманізму, справедливості, незалежності, людського виміру політики, висуває нагальне завдання інновації політичної науки, вивчення критичного використання світового досвіду політичної модернізації суспільства.

Актуальною проблемою в політології є пошук і використання показників для порівняння різних політичних систем. Наприклад, при порівнянні ступенів розвитку демократії у різних країнах таким показником може бути реальна політична активність громадян у політичних процесах. Цікавим є вибір критеріїв порівняльного аналізу політичних партій: інтереси класу чи верстви, які виражає партія, ідейно-теоретичні цінності та настанови партії, функції політичного керівництва, добір і просування лідерів на політичні державні пости, контроль за їхньою діяльністю, вироблення і реалізація курсів зовнішньої і внутрішньої політики своїх держав та участь у цих процесах.

До *спеціальних методів* дослідження у політології належить група методів, що ґрунтуються на різних варіантах дослідження структури, функцій політичних процесів та інститутів. Ці методи значною мірою запозичені політологією із інших наук. Широко використовуються методи емпіричних соціальних досліджень, соціальної психології, статистики, моделювання. Об'єктом цих досліджень є функціонування політичних інститутів, дії політичних суб'єктів, динаміка громадської думки. Вивчається стиль діяльності учасників політичних процесів, ефективність політичних рішень, рівень політичної свідомості й культури різних груп населення. При цьому використовуються: аналіз статистичних даних, зміст політичних рішень, усні методи (інтерв'ювання), письмові опитування (анкетування), безпосереднє спостереження за досліджуваним об'єктом, соціально-політичних експеримент. Застосовуючи їх треба враховувати бурхливість типізації об'єктів, що вивчаються. Політологія, в свою чергу, концептуально забезпечує розробку і застосування спеціальних методів дослідження, теоретично обґрунтовує їх, а з іншого боку сама збагачується, розвивається завдяки здобутій новій інформації. Прикладні функції політології розширюються в результаті використання спеціальних методів [4, с.337-338].

Отже, глибоке і всебічне дослідження політичних процесів, з'ясування їх сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій багатоманітності об'єктивної реальності можливе лише в умовах використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію.

Література:

1. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. – М., 1998.
2. Методология и методы политического анализа. – Минск, 2007.
3. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для вузов / А.И.Соловьев. – М., 2005.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. — К., 2004.
5. Політологія: Підруч. для студ. вузів / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. — К., 2006.
6. Теоретичні та методологічні проблеми політологічних досліджень: Навч. посіб. – Чернівці, 2005.
7. Філософія політики. Підручник / Авт.-упорядник: В.П.Андрущенко. – К., 2003.

Зеленько Г.І.,

*доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник відділу
теоретичних і прикладних проблем політології
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України,*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Робота по створенню політичної партії є одним із напрямків політичного менеджменту, оскільки партія є основним артикулятором і носієм суспільних інтересів. Політична партія – єдиний інститут з-поміж наявних інститутів громадянського суспільства, який формується виключно задля здобуття політичної влади. Але для того, щоб досягти цієї мети, політична партія повинна виконати низку важливих умов, які забезпечили б її успіх на виборах: залучення у свої ряди членів-ентузіастів та відданих лідерів; продукування практичних інноваційних ідей, які б зацікавили значну кількість громадян країни; створення чіткої внутрішньої організації з належним рівнем дисципліни тощо (1). Для України ця проблема актуалізується ще й тим, що відповідно до чинного виборчого законодавства політичні партії визнано єдиними суб'єктами виборчого процесу.

Створити повноцінну партію – означає провести успішну виборчу кампанію, спонукавши значну кількість населення проголосувати за неї (8). Процес створення політичної партії включає дві сторони: перша – формальна, яка вимагає прийняття партією статуту, програми, формування внутріпартійних підрозділів. Друга включає забезпечення функціональних моментів, без яких партія не здатна артикулювати суспільні інтереси: сформуванню партійної ідеології, яка б спонукала громадян добровільно і свідомо вступати в її ряди і брати участь у її діяльності; налагодити постійну роботу первинних партійних осередків; забезпечити стабільність партійних структур; забезпечити стабільне фінансування партії.